

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-13>

УДК 330.1

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ОРГАНІЗОВАНОГО ТОВАРНОГО РИНКУ, ЙОГО ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ

ECONOMIC ESSENCE OF THE ORGANIZED COMMODITY MARKET, ITS FUNCTIONS AND STRUCTURAL ELEMENTS

Масло Андрій Ігорович

кандидат економічних наук, докторант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5063-8336>

Maslo Andriy

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті висвітлено теоретичні аспекти економічної сутності організованого товарного ринку через призму визначення поняття «ринок» у системі ринкових відносин. Розглянуто дослідження категорії «ринок» як загально прийнятої економічної категорії, що тривалий час розглядається у працях зарубіжних вчених. Відзначено, що організований товарний ринок представляє собою організовану форму торгівлі або біржову торгівлю як товарними, так і фінансовими активами. Відзначено, що організована форма торгівлі покликана виконувати важливі для ринкової економіки функції, що спрямовано на формування стабільної і конкурентної ціни на основні види товарних активів. Визначено місце організованого товарного ринку у тісному взаємозв'язку його структурних елементів, які забезпечують акумуляцію та трансферт інвестицій та фінансових потоків на вітчизняному і міжнародному рівнях.

Ключові слова: ринок, ринкові відносини, організований товарний ринок, біржова торгівля, біржа, біржова інфраструктура.

The article highlights the theoretical aspects of the organized commodity market economic essence through the prism of the concept of "market" definition in the system of market relations. The study of the category "market" as a generally accepted economic category, which has been considered for a long time in the works of foreign scientists, is considered. Revealing the essence of the organized commodity market, it was established that it should be considered as a complex concept and a constituent element of the market economy. The economic essence of this concept is considered in the context of existing interpretations of the general category "market" in foreign works. It was established that the key elements in the interpretation of all definitions are: the role of the state; place of organization of trade; trading time; potential and desire of buyers; technological capabilities of sellers; objects of trade; financial calculations. Systematizing the views of foreign and domestic scientists, we can offer the following definition of the category "organized commodity market" – it is a complex multifunctional system of legal relations between market participants (professional and non-professional), which, using various exchange instruments and performing a large number of general economic functions, influence economic processes in market system at national or global levels. It has been established that the organized commodity market ensures liquid exchange trading of commodity assets and financial instruments due to the standardization of exchange contracts and the existence of exchange trading rules, which ensures sufficient universalization of trading on international and domestic exchanges. It was noted that the organized form of trade is designed to perform important functions for the market economy, which is aimed at forming a stable and competitive price for the main types of commodity assets. The place of the organized commodity market in the close relationship of its structural elements, which ensure the accumulation and transfer of investments and financial flows at the domestic and international levels, is determined.

Keywords: market, market relations, organized commodity market, exchange trade, exchange, exchange infrastructure.

Постановка проблеми. В умовах глобальних невизначеностей та зростаючих цінових ризиків все більшого значення набуває функціонування організованого товарного ринку, який виконує функції акумуляції та перерозподілу товарних і фінансових потоків за допомогою забезпечення конкурентоспроможного ринкового ціноутворення на основні види товарних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі дослідження організованих товарних ринків в Україні зробила значна кількість вітчизняних вчених, серед яких на особливу увагу заслуговують праці: Б. Дмитрука, О. Загороднюка [5], А. Івановського [4], С. Кваші, Є. Кирилюка [6], Н. Мардуса [7], О. Маслака, В. Оганесяна [2], М. Солодкого, О. Шпичака, О. Шпикуляка, В. Яворської та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У ході дослідження теоретичних основ економічної сутності ринку було встановлено наявність великої кількості наукових поглядів на розуміння його категоріального апарату, проте залишаються недостатньо вивченими питання економічної сутності та функціонального призначення організованих товарних ринків.

Постановка завдання. Метою є дослідження економічної сутності поняття організованого товарного ринку як складового елементу ринкової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриваючи сутність організованого товарного ринку, важливо відмітити, що він має розглядатись як комплексне поняття і складовий елемент ринкової економіки. Таким чином, важливо розглянути економічну сутність даного поняття у контексті наявних трактувань загальної категорії «ринок» у зарубіжних працях.

Дослідження зарубіжних та вітчизняних джерел свідчить про те, що витоки категорії «організований товарний ринок» пов'язані з поняттям «ринок». Необхідно звернути увагу на те, що єдиного погляду щодо сутності ринку немає, незважаючи на велику кількість проведених досліджень. Це можна пояснити постійними трансформаціями економічних систем різноманітних країн у різні історичні періоди розвитку суспільства.

Враховуючи вище вказане, основними цілями нашого дослідження є систематизація поглядів провідних вчених-дослідників щодо уточнення сутності категорії «організований товарний ринок», його значення та функцій,

складових елементів, необхідних для його ефективного функціонування, особливо в умовах повоєнного відновлення економічної системи України.

Формування ринку – це тривалий еволюційний процес, який тісно пов'язаний із загально суспільним поділом праці та зміною технологічних умов виробництва. На етапах становлення товарообмінних процесів ринкові відносини носили епізодичний характер, проте вони стали основою формування перших локальних організованих товарних ринків, які у подальшому стали підґрунтям для формування біржових майданчиків з організованою формою торгівлі товарними активами.

Найбільшого розвитку ринок набув при формуванні ринкових економічних відносин. Сьогодні ринковий механізм виступає об'єктивною умовою для функціонування глобальних товарних і фінансових ринків. Господарський устрій та його історична трансформація у світі змінювала погляди на поняття «ринок».

У наукових джерелах вважається, що першою спробою наукового трактування ринку стало визначення запропоноване французьким економістом і математиком А. Курно, який асоціював поняття «ринок» з «районом». Він вважав, що ринок може бути локалізованим районом, на якому формуються вільні відносини між покупцями і продавцями, у результаті чого ціноутворення може мати динамічну ознаку і зрештою відбувається цінове врівноваження [1, с. 135; 2].

Англійський вчений В. Джевонс розглядає поняття «ринок» з позицій формування тісноти взаємозв'язків між продавцями і покупцями, які прагнуть вступити у ділові правовідносини з метою купівлі-продажу товарів [3, с. 133; 4, с. 90; 5, с. 281].

У наукових працях сучасних економічних шкіл визначення ринку формувалось у залежності від загальних поглядів представників цих шкіл. Водночас, у більшості випадків нами встановлено, що ключовими елементами у трактуванні усіх визначень є [1–7]:

- роль держави;
- місце організації торгівлі;
- час проведення торгівлі;
- потенціал і бажання покупців;
- технологічні можливості продавців;
- об'єкти торгівлі;
- фінансові розрахунки.

Наукові праці економістів класичної школи XVIII–XIX ст. визначали максимально обмежену роль для втручання держави в економіку,

натомість ринок мав виступати як саморегульована система, яка здатна сама ефективно розподіляти наявні ресурси.

Один із основних представників цієї школи – А. Сміт ввів досить відомий афоризм «невидимої руки» у якості непереборної сили, яка сприяє досягненню гармонії наявних інтересів між особою і суспільством, а також виконує роль вільного ринку у формуванні відповідної економічної рівноваги [1–3].

На думку Л. фон Мізеса, ринок – це суспільний простір, який акумулює людей для досягнення поставлених цілей. При цьому, споживачі наділені певною владою, адже можуть диктувати свої індивідуальні бажання, виражені у їх можливості придбати той чи інший товар [4, с. 223].

Серед основних економічних шкіл ХХ ст. кейнсіанська школа – економічна течія, яка виникла у 30-х роках минулого століття і була сконцентрована на макроекономічних дослідженнях, виступала за регульовану економіку. Її засновник Дж. М. Кейнс обґрунтував об'єктивну необхідність активної участі держави у регулюванні ринкової економіки шляхом стимулювання інвестицій та сукупного попиту через формування необхідної кредитно-бюджетної політики [2, с. 133–134; 4, с. 224].

Засновники неокласичних поглядів А. Маршалл та А. Пігу заперечували необхідність втручання держави в економіку, розглядаючи ринок у якості саморегульованої економічної системи, яка може самостійно визначати необхідну для учасників рівновагу між покупцями і продавцями.

А. Маршалл зазначав, що чим досконалішим буде ринок, тим буде сильнішим прояв можливості формування однакової ціни на певні товари. Хоча в даному відношенні не враховується співвідношення впливу виробників, товарної маси, грошових відносин, тощо [1; 4, с. 223].

Серед інших зарубіжних вчених погляди на трактування поняття ринку сконцентровані навколо формування взаємозв'язків між покупцями і продавцями у часі і просторі.

Англійський економіст П. Хіл надав визначення ринку у якості місця торгівлі, де організовано проводиться збір покупців і продавців товарів, особливо відмічається часова ознака – системного проведення торгівлі [2, с. 134].

Американські вчені також розглядають ринок з позицій взаємодії між ринковими учасниками у ході організації торгівлі. Так, Е. Долан та Д. Ліндсей стверджують, що

ринок забезпечує формування відносин з приводу купівлі-продажу товарів між наявними на певний момент учасниками [4, с. 223; 6].

К. Макконнелл, С. Брю та Ш. Флін визначають ринок у підручнику «Економікс» як інститут чи механізм, який зводить в одному місці покупців та продавців певних товарів і послуг [3; 4, с. 223; 6].

Лауреат Нобелівської премії Ф. Хайек трактував ринок як складний передавальний механізм, що забезпечує ефективне використання інформації, яку доносять велика кількість індивідуальних ринкових суб'єктів [2, с. 134; 4, с. 223].

Ф. Котлер також висвітлює поняття ринку як сукупності покупців, які впливають на формування попиту і пропозиції [1; 3].

У класичних економічних працях наявна велика кількість визначень поняття ринок, водночас і у вітчизняні вчені-економісти також наводять багато поглядів на трактування цієї категорії ринкової економіки. Необхідно зазначити, що у нашому дослідженні ми звернули увагу на трактування ринку з позицій номенклатури об'єктів торгівлі, а саме систематизуючи визначення товарного та фінансового ринку.

С. Мочерний у трактуванні поняття «ринок» акцентує увагу на сукупності економічних відносин між покупцями та продавцями, які забезпечують механізм узгодження цін на базі наявного попиту і пропозиції [5, с. 281].

В. Базилевич трактує ринок як систему економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів, послуг на основі різних форм власності та фінансово-кредитних механізмів [2, с. 134].

А. Ільєнко, О. Мозговий, О. Сохацька, В. Суторміна, П. Юхименко розглядають поняття фінансовий ринок як механізм обігу фінансових інструментів, виділяючи окремо грошовий ринок та ринок капіталу [2, 5, 7].

Трактування сутності товарних ринків, зокрема і організованих товарних ринків сільськогосподарської продукції зустрічається у багатьох працях, а саме В. Андрійчука, А. Діброви, Б. Дмитрука, С. Кваші, М. Маліка, О. Маслака, П. Саблука, М. Солодкого, О. Шпичака, О. Шпикуляка, В. Юрчишина, В. Яворської та багатьох інших.

Визначення організованого товарного ринку зустрічається у Законі України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», який регулює правовідносини, що виникають при здійсненні професійної діяльності на організованих товарних ринках та ринках капіталу [8].

У відповідності до вище зазначеного законодавчого акту, організований товарний ринок – це сукупність учасників товарних ринків та правовідносин між ними щодо купівлі-продажу, передачі, переміщення, постачання продукції шляхом укладення товарних спот-контрактів [8].

Необхідно зазначити, що організовані ринки у цілому поділяються на два види залежно від об'єкту торгівлі (рис. 1).

Учасники організованих ринків можуть включати професійних та непрофесійних, а також регуляторів та саморегулювні інститути.

На наш погляд, категорія «організований товарний ринок» вказує на спосіб організації та регулювання діяльності як ринкових суб'єктів, так і механізмів обігу об'єктів торгівлі. Організована форма торгівлі у світовій та вітчизняній практиці асоціюється з біржовою торгівлею на товарних біржах. Таким чином, біржова торгівля – це високоорганізована форма торгівлі, яка відбувається у встановлених місцях за визначеними біржовими правилами.

Систематизуючи погляди зарубіжних та вітчизняних вчених, можна запропонувати наступне визначення категорії «організований товарний ринок» – це складна багатфункціональна система правовідносин між ринковими учасниками (професійними і непрофесійними), які, використовуючи різноманітні

біржові інструменти та виконуючи велику кількість загальноекономічних функцій, впливають на економічні процеси у ринковій системі на національному чи глобальному рівнях.

Організовані товарні ринки відносяться до біржового сегменту у ринковій економіці. Без наявності даних ринків не можливо здійснювати акумуляцію та трансферт вільного капіталу та товарних активів, що, зрештою, забезпечує управління ціновими і курсовими ризиками (рис. 2).

Функціональне призначення організованого товарного ринку виражається через виконання ним основних функцій:

- забезпечення організованої форми торгівлі товарними активами на товарних біржах;
- акумуляція фінансових активів на біржових майданчиках та їх ефективний перерозподіл в інвестиційно привабливі сфери діяльності;
- відкрите та конкурентне формування ціни на товарні активи;
- управління ціновими ризиками через використання механізму хеджування;
- стабілізація економічної системи країни;

Організований товарний ринок надає можливість забезпечити формування відкритої та регульованої системи обігу товарних активів. Біржова торгівля нині забезпечує можливість акумуляції інвестиційних ресурсів за допомо-

Рис. 1. Види організованих ринків в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [8]

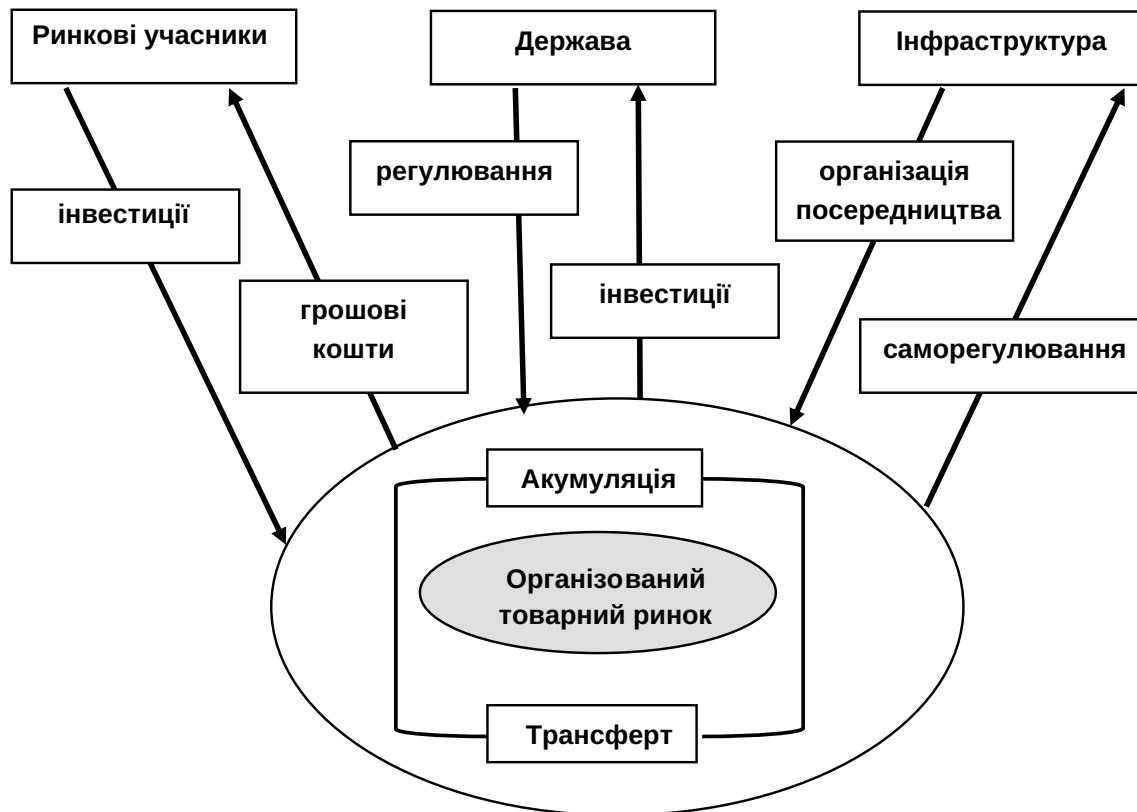

Рис. 2. Місце організованого товарного ринку у процесі суспільного обігу товарних і фінансових активів

Джерело: побудовано автором на основі [1–7]

гою наявності торгівлі строковими контрактами – товарними деривативами.

Організований товарний ринок також виступає інструментом стабілізації економічної системи. Адже, біржі покликані забезпечити прогнозування цінової кон'юнктури та забезпечують конкурентні умови для обігу товарних активів і здійснення фінансових розрахунків.

Висновки з проведеного дослідження. У ході аналізу наукових поглядів на трактування економічної сутності ринку, наявних теоретичних підходів до формулювання категорії «ринку» сформульовано поняття «органі-

зований товарний ринок» і встановлено основні функціональні ознаки даного сегменту у ринковій економіці.

На наш погляд, заслуговує на увагу визначення ролі і місця організованого товарного ринку у процесі суспільного обігу товарних і фінансових активів завдяки наявності стандартизованих підходів та організованої форми торгівлі на біржах.

Отже, організований товарний ринок нині відіграє ключову роль у забезпеченні прозорого ціноутворення, прогнозування цінової кон'юнктури та стабілізації товарних і фінансових ринків у глобальних масштабах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мочерний С. В. Основи економічних знань : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 304 с.
2. Оганесян В. С. Економічна сутність ринку продукції тваринництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6. С. 133–135. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_2_2016ua/34.pdf
3. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Економічна теорія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 688 с.
4. Івановський А. В. Економічна сутність ринку сільськогосподарської продукції. *Продовольчі ресурси*. 2022. № 10(18). С. 219–227. DOI: <https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-21>

5. Загороднюк О. В. Теоретична сутність ринку, його функції та структурні складові. *Формування ринкової економіки* : зб. наук. пр. 2009. Спец. вип.: Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. С. 279–288. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197264011.pdf>
6. Кирилюк Є. М. Аграрний ринок як економічна категорія: сутнісні ознаки й особливості. *Агросвіт*. 2011. № 12. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/12_2011/2.pdf
7. Мардус Н. Ю. Розуміння ринку і його класифікація за ознаками. *Економічний простір*. 2017. № 126. С. 61–70.
8. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 27.04.2024 р. № 3480-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

REFERENCES:

1. Mochernyi S. V. (2000) *Osnovy ekonomichnykh znan* : pidruchnyk [Basics of economic knowledge]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiiia», 304 p. (in Ukrainian)
2. Ohanesian V. S. (2016) Ekonomichna sutnist rynku produktsii tvarynyystva [The economic essence of the animal husbandry market]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 6, pp. 133–135. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_2_2016ua/34.pdf
3. Biletska L. V., Biletskyi O. V., Savych V. I. (2009) Ekonomichna teoriia [Economic theory]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 688 p. (in Ukrainian).
4. Ivanovskyi A. V. (2022) Ekonomichna sutnist rynku silskohospodarskoi produktsii [Economic essence of the market of agricultural products]. *Prodovolchi resursy*, vol. 10 (18), pp. 219–227. DOI: <https://doi.org/10.31073/food-resources2022-18-21>
5. Zahorodniuk O. V. (2009) Teoretychna sutnist rynku, yoho funktsii ta strukturni skladovi [The theoretical essence of the market, its functions and structural components]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky* : zb. nauk. pr. Spets. vyp.: Ahrarna ekonomichna osvita v rozbudovi konkurentospromozhnoho silskoho hospodarstva Ukrainy, pp. 279–288. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/197264011.pdf>
6. Kyryliuk Ye. M. (2011) Ahrarnyi rynek yak ekonomichna katehoriia: sutnisni oznaky y osoblyvosti. [Agrarian market as an economic category: essential features and peculiarities]. *Ahrosvit*, vol. 12. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/12_2011/2.pdf
7. Mardus N. Yu. (2017) Rozuminnia rynku i yoho klasyfikatsiia za oznakamy [Understanding the market and its classification by features]. *Ekonomichnyi prostir*, vol. 126, pp. 61–70. (in Ukrainian)
8. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky [About capital markets and organized commodity markets] (2024) vol. 3480-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>